

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
GIUSEPPE TESAURO

της 27ης Οκτωβρίου 1992 *

*Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,*

1. Ο Levy, διευθυντής γαλλικής εταιρίας ειδικευμένης στην παρασκευή αλλαντικών, διώχθηκε ποινικώς και η υπόθεση ήχθη ενώπιον του tribunal de police του Metz, επειδή κατά τη νύκτα της 22ας Μαρτίου 1990 απασχόλησε γυναικείο προσωπικό. Τούτο συνιστά παράβαση του άρθρου L-213-1 του εργατικού κώδικα, ο οποίος απαγορεύει καταρχήν τη νυκτερινή απασχόληση του γυναικείου προσωπικού εντός των εργοστασίων, βιοτεχνιών, ορυχείων και λατομείων, εργοταξίων, εργαστηρίων και των βοηθητικών καταστημάτων οποιασδήποτε φύσεως.

Διατηρώντας επιφυλάξεις ως προς το σύννομο της εθνικής νομοθεσίας προς το κοινωνικό δίκαιο, το επιληφθέν εθνικό δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριό σας αν τα άρθρα 1 έως 5 της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976 ¹, έχουν την έννοια ότι η εθνική νομοθεσία που απαγορεύει τη νυκτερινή εργασία μόνο γυναικών και εισάγει δυσμενή διάκριση, λαμβανομένου υπόψη περαιτέρω του άρθρου 3 της Συμβάσεως 89 της Διεθνούς Οργανώσεως Εργασίας, περί απαγορεύσεως της νυκτερινής εργασίας των γυναικών, Συμβάσεως στην οποία προσχώρησε η Γαλλία.

2. Στην πραγματικότητα, το ερώτημα αυτό απαντάται μερικώς με την πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Stoeckel ², επ' ευκαιρία ερωτήματος

γαλλικού δικαστηρίου, με την οποία επιβεβαιώθηκε ότι το άρθρο 5 της οδηγίας 76/207 είναι αρκούντως σαφές ώστε να επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μην καθιερώνουν νομοθετικώς την απαγόρευση της νυκτερινής εργασίας των γυναικών, έστω και αν προβλέπονται παρεκκλίσεις από την υποχρέωση, χωρίς παράλληλα να υφίσταται απαγόρευση της νυκτερινής εργασίας των ανδρών.

Θεωρώ ότι παρέλκει η επάνοδος στο ζήτημα ερμηνείας του εν λόγω κοινοτικού κανόνα, ερμηνείας που συμμερίζομαι απόλυτα, όπως άλλωστε προκύπτει από τις προτάσεις μου επί της εν λόγω υποθέσεως, δεδομένου ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν προέβαλαν κανένα επιχείρημα προκειμένου να αμφισβητήσουν την ερμηνεία του κανόνα εκ μέρους του Δικαστηρίου με την προαναφερθείσα απόφαση ³.

3. Πάντως, το παρόν προδικαστικό ερώτημα νομίζω ότι θέτει ρητώς το ζήτημα της σχέσεως μεταξύ της εφαρμογής της κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως και της τηρήσεως των υποχρεώσεων που απορρέουν από σύμβαση συναφθείσα πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ. Πράγματι, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η εθνική κανονιστική ρύθμιση που καλείται να εφαρμόσει εκδόθηκε σε εκτέλεση της Συμβάσεως 89 της ΔΟΕ, του Ιουλίου 1948, η

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ιταλική.

1 — Περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισεως μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70).

2 — Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991 στην υπόθεση C-345/89 (Συλλογή 1991, σ. I-4047).

3 — Ας σημειωθεί ότι με απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 1992 το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε επίσης ως αντικείμενη στο άρθρο 3, παράγραφος 1, του Συντάγματος, την προβλεπόμενη με τη γερμανική νομοθεσία απαγόρευση της νυκτερινής εργασίας.

οποία απαγορεύει τη νυκτερινή απασχόληση των γυναικών στη βιομηχανία, Συμβάσεως που η Γαλλία κύρωσε με τον νόμο 53/604, της 7ης Ιουλίου 1953, ήτοι χρονικά προ της ενάρξεως ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ.

Με άλλους λόγους, το αιτούν δικαστήριο ερωτά εν προκειμένω αν το άρθρο 234 της Συνθήκης έχει την έννοια ότι μπορεί να αντικαθλεί εγκύρως προς την εφαρμογή του άρθρου 5 της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ εθνικός κανόνας εφαρμογής συμβατικών διατάξεων που προηγούνται χρονικά της Συνθήκης ΕΟΚ και δέσμευαν, κατά τον κρίσιμο χρόνο, τη Γαλλική Δημοκρατία.

Προς διευκόλυνση του αναγνώστη, υπενθυμίζω τη διατύπωση του άρθρου 234:

«Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από συμβάσεις που συνήφθησαν προ της ενάρξεως ισχύος της παρούσης Συνθήκης, μεταξύ ενός ή περισσότερων κρατών μελών αφενός και ενός ή περισσότερων τρίτων χωρών αφετέρου, δεν θίγονται από την παρούσα Συνθήκη.

Κατά το μέτρο που οι συμβάσεις αυτές δεν συμβιβάζονται με την παρούσα Συνθήκη, το ενδιαφερόμενο ή τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη προσφεύγουν σε όλα τα πρόσφορα μέσα, για να άρουν τα διαπιστωθέντα ασυμβίβαστα (...).»

4. Ως γνωστόν, το πρώτο εδάφιο του εν λόγω κανόνα αποσκοπεί στο να καταστήσει σαφές ότι, σύμφωνα με καθιερωμένη αρχή του διεθνούς δικαίου που θέτει και το άρθρο 30 της Συμβάσεως της Βιέννης περί του Δικαίου των Συνθηκών, η εφαρμογή της Συνθήκης ΕΟΚ δεν θίγει την ανειλημμένη υποχρέωση του ενδιαφερομένου κράτους μέλους να σέβεται τα δικαιώματα των

τρίτων κρατών που απορρέουν από προγενέστερη της Συνθήκης σύμβαση και να τηρεί της αντίστοιχες υποχρεώσεις.

Εξάλλου, με τη νομολογία του το Δικαστήριο διευκρίνισε ορθώς ότι τα κατά το άρθρο 234 δικαιώματα και υποχρεώσεις που απορρέουν από προγενέστερες συμβάσεις αναφέρονται αποκλειστικώς στα δικαιώματα των τρίτων κρατών και στις υποχρεώσεις των κρατών μελών έναντι αυτών. Αντίθετα, όσον αφορά τα ίδια δικαιώματά τους, είναι σαφές ότι τα κράτη μέλη έπαυσαν να τα επικαλούνται αφ' ης στιγμής ανέλαβαν, με τη Συνθήκη, ασυμβίβαστες προς αυτά δεσμεύσεις⁴.

Στη συνέχεια, ευθυγραμμισμένο με την ίδια συλλογιστική, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι, όταν δεν διακυβεύονται τα δικαιώματα των τρίτων κρατών, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να επικαλούνται τις διατάξεις προηγούμενων συμβάσεων για να δικαιολογήσουν περιορισμούς στο εμπόριο των προερχομένων από άλλο κράτος μέλος προϊόντων, εφόσον η εμπορία επιτρέπεται δυνάμει της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, όπως προβλέπει η Συνθήκη⁵.

5. Άρα, υπό το φως της ανωτέρω νομολογίας, πρέπει να εξετάζεται αν κράτος μέλος, συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση 89 ΔΟΕ, μπορεί ενδεχομένως να επιτρέψει στο έδαφός του τη νυκτερινή εργασία του γυναικείου προσωπικού των βιομηχανιών ή αν η ρύθμιση αυτή βλάπτει αναγκαστικώς τα δικαιώματα που τα τρίτα κράτη μπορούν να επικαλεστούν δυνάμει της ανωτέρω συμβάσεως.

4 — Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 1962 στην υπόθεση 10/61, Επιτοπή κατά Ιταλίας (Σύλλογή τόμος 1954-64, σ. 657).

5 — Απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 1988 στην υπόθεση 286/86, Deserbais (Σύλλογή 1988, σ. 4907, σκέψη 18), απόφαση της 11ης Μαρτίου 1986 στην υπόθεση 121/85, Conegate (Σύλλογή 1986, σ. 1007, σκέψη 25).

Προς τον σκοπό αυτό, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η Σύμβαση 89 ΔΟΕ, όπως συμβαίνει κατά κανόνα με τις συμφωνίες που συνάπτονται στο πλαίσιο της εν λόγω οργάνωσης, θέτει ως στόχο της τη διευκόλυνση της λήψης μέτρων προς βελτίωση της καταστάσεως των εργαζομένων: τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται αμοιβαία να τηρούν τους ίδιους κανόνες κατά τρόπον ώστε κανείς να μην απολαύει αδικαιολογίτου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, αποτόκου ασθενέστερης προστασίας των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Από τα ανωτέρω έπεται ότι, σε σχέση με την οικεία Σύμβαση, η νομοθεσία των συμβαλλομένων κρατών περιλαμβάνει αναμφισβήτητα, καταρχήν και χωρίς διάκριση ιθαγενείας, την παρεμπόδιση της νυκτερινής εργασίας των γυναικών στη βιομηχανία επί του εδάφους όλων των κρατών που επικύρωσαν τη Σύμβαση.

6. Εξάλλου, γεγονός είναι ότι, όπως είχα την ευκαιρία να επιβεβαιώσω και με τις προτάσεις μου στην υπόθεση *Stoekel*, στην προκειμένη περίπτωση δεν υφίσταται κατ' ανάγκη αντίφαση μεταξύ της απαγορεύσεως της νυκτερινής εργασίας των γυναικών που επιβάλλει η Σύμβαση και της υποχρεώσεως περί απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων μεταξύ των φύλων, όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας που επιβάλλει η οδηγία 76/207/ΕΟΚ, δεδομένου ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος μπορεί εν πάση περιπτώσει να εκπληρώσει τις προβλεπόμενες στο κοινοτικό δίκαιο υποχρεώσεις του χωρίς να παραβιάσει τη Σύμβαση ΔΟΕ, καθιερώνοντας για αμφότερα τα φύλα, πλην των αναγκαίων παρεκκλίσεων, την αρχή της απαγορεύσεως της νυκτερινής εργασίας στη βιομηχανία.

Γεγονός επίσης είναι ότι, εφόσον κράτος μέλος, συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση 89 ΔΟΕ, κρίνει ότι η λύση αυτή είναι

απαράδεκτη, οφείλει, δυνάμει του άρθρου 234, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης, να πράξει ό,τι είναι αναγκαίο προκειμένου να θέσει τέρμα στο ασυμβίβαστο, φθάνοντας μέχρι του σημείου να καταγγείλει τη Σύμβαση, όπως, άλλωστε, έπραξε η Γαλλική Κυβέρνηση, και μια μετά την επέλευση των πραγματικών περιστάσεων της υποθέσεως⁶.

Εξάλλου, όλα τα ανωτέρω προσλαμβάνουν σημασία μάλλον στο επίπεδο των υποχρεώσεων που υπέχει το κράτος από τη Συνθήκη και των ενδεχομένων συνεπειών από τυχόν παραβίαση, όπως επί παραδειγματι στα πλαίσια διαδικασίας παραβάσεως.

7. Αντίθετα, στην περίπτωση που μας απασχολεί εν προκειμένω, η επιλογή του Γάλλου νομοθέτη, ανεξάρτητα από το αν είναι θεμιτή ή όχι, συνιστά στο σημείο αφετηρίας χωρίς να τροποποιεί ούτε τα δικαιώματα των τρίτων κρατών, αντικείμενο του άρθρου 234, ούτε τη λειτουργία που επιτελεί η ανωτέρω διάταξη ως προς την επιλογή του εφαρμοστέου εκ μέρους του δικαστή δικαίου.

Όσον αφορά την πρώτη πτυχή, δεν αμφισβητείται ότι, ενόσω η τυχόν καταγγελία της Συμβάσεως δεν παρήγαγε τα αποτελέσματά της, τα τρία κράτη, συμβαλλόμενα μέρη στη Σύμβαση 89 ΔΟΕ, διατηρούν αναλλοίωτο το δικαίωμά τους να απαιτούν εν πάση περιπτώσει την τήρηση των απορρευσών από τη Σύμβαση υποχρεώσεων, στον βαθμό που η Συνθήκη ΕΟΚ και η εθνική

6 — Η Γαλλική Κυβέρνηση γνωστοποίησε στο Δικαστήριο ότι κατήγγειλε τη Σύμβαση 89 ΔΟΕ στις 26 Φεβρουαρίου 1992. Σύμφωνα με τα πληροφοριακά στοιχεία που προσέκοιμε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, τα κράτη μέλη που εξακολούθησαν να δεσμεύονται από την προαναφερθείσα Σύμβαση, ήτοι το Βέλγιο, η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία, ενήργησαν και αυτά προς την ίδια κατεύθυνση. Ενδέχεται η καταγγελία της Συμβάσεως 89 ΔΟΕ εκ μέρους της Γαλλικής Κυβερνήσεως να έχει αντίκτυπο επί τις εκκρεμείς ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου δίκες, πλην όμως η πτυχή αυτή του ζητήματος δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

κανονιστική ρύθμιση εφαρμογής της παραμένουν για τα τρίτα κράτη *res inter alios acta*.

Όσον αφορά τη δεύτερη πτυχή, χωρίς να αγνοείται η αληθής φύση του άρθρου 234 ως κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, είναι σαφές ότι, απαντώντας στο ερώτημα του εφαρμοστέου δικαίου εν προκειμένω, η μόνη δυνατότητα είναι να ληφθεί υπόψη η επιλογή του Γάλλου νομοθέτη προς συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Με άλλους λόγους, πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ των απορροουσών από το άρθρο 234, δεύτερο εδάφιο, υποχρεώσεων των κρατών και εκείνων που αφορούν το κριτήριο, όπως αυτό παρατίθεται στο πρώτο εδάφιο, για την επίλυση ενδεχομένων συγκρούσεων νόμων που, ανεξάρτητα από τη θεμιτή συμπεριφορά των κρατών μελών, εμφανίζονται ή υφίστανται μεταξύ ενός κοινοτικού κανόνα και μιας προγενέστερης συμβατικής διατάξεως. Μόνο η δεύτερη αυτή πτυχή εμφανίζει ενδιαφέρον στα πλαίσια της παρούσας δίκης και ειδικότερα στα πλαίσια της ενώπιον του Δικαστηρίου δίκης, δεδομένου ότι ο δικαστής ευρίσκεται αντιμέτωπος με μια συνήθη κατάσταση επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου: ή αγνοεί τον εθνικό κανόνα προκειμένου να τηρήσει τον κοινοτικό, ή εφαρμόζει τον εθνικό κανόνα στον βαθμό που του το επιτρέπει το άρθρο 234.

8. Ασφαλώς, μπορεί να παρατηρηθεί ότι, επειδή το οικείο κράτος δεν έπραξε ότι ήταν αναγκαίο για να διασφαλίσει την τήρηση του κοινοτικού δικαίου και μάλιστα έχοντας εφαρμόσει τη Σύμβαση ΔΟΕ κατά τρόπο που να εισάγει δυσμενή διάκριση (η οποία μπορούσε να αποφευχθεί), το εθνικό δικαστήριο οφείλει να κινηθεί προς την κατεύθυνση της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, ενώ το κράτος πρέπει να υποστεί τις συνέπειες της συμπεριφοράς του, διατρέχοντας τον κίνδυνο να παραβιάσει τη

Σύμβαση και, συνακόλουθα, να διαπράξει παράνομη πράξη σε διεθνές επίπεδο.

Πάντως, η ερμηνεία αυτή προφανώς συνάδει ελάχιστα προς το γράμμα και ακόμη λιγότερο προς το πνεύμα του άρθρου 234 της Συνθήκης και, γενικότερα, προς τις αρχές του διεθνούς δικαίου. Συγκεκριμένα, εξετάζοντας προσεκτικότερα το ζήτημα, καταλήγουμε με τον τρόπο αυτό στην επιβολή κυρώσεων όχι μόνο τόσο στο οικείο κράτος μέλος αλλ' όσο και στα τρίτα κράτη, στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των οποίων αποβλέπει το άρθρο 234. Κοντολογίς, τούτο ισοδυναμεί με κατάργηση του άρθρου 234 της Συνθήκης ή τουλάχιστον με στέρηση κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητάς του.

9. Τέλος, δεν νομίζω ότι έχει αποφασιστικότερη σημασία η παρατήρηση της Επιτροπής ότι ακόμη και στο διεθνές δίκαιο υφίσταται προοδευτική τάση κατισχύσεως της αρχής περί απαγορεύσεως των διακρίσεων μεταξύ των δύο φύλων, υπό ευρεία έννοια, έναντι της κατά παράδοση μέριμνας διασφάλισης υπέρ των εργαζομένων γυναικών αυξημένης προστασίας.

Πράγματι, ορισμένα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων η Γαλλία, επικύρωσαν τη Σύμβαση της Νέας Υόρκης, της 18ης Δεκεμβρίου 1979, η οποία αποβλέπει στην κατάργηση κάθε μορφής δυσμενούς διακρίσεως εις βάρος των γυναικών, ενώ, ακόμη και στα πλαίσια της ΔΟΕ, διαπιστώνεται ολοέν και εντονότερη χαλάρωση της απαγορεύσεως της νυκτερινής εργασίας στις γυναίκες. Πάντως, η διαπίστωση αυτή, από την οποία θα μπορούσε να επωφεληθεί το *a quo* δικαστήριο, επιβάλλοντας για παράδειγμα κυρώσεις, δεν φθάνει μέχρι του σημείου να εξασφάνισει ένα πραγματικό και μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση γεγονός: ότι κατά την εποχή των πραγματικών περιστατικών που εξετάζουμε, η Σύμβαση 89 ΔΟΕ διατηρούσε αναλλοίωτη τη δεσμευτικότητά της και επομένως το άρθρο 234 ετύγχανε εφαρμογής ως προς αυτήν.

10. Με βάση τις ανωτέρω παρατηρήσεις, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει ως εξής στο υποβληθέν από το tribunal de police του Metz προδικαστικό ερώτημα:

Το άρθρο 5 της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ είναι αρκούντως σαφές ώστε να επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μην απαγορεύουν, καταρχήν, νομοθετικώς τη νυκτερινή εργασία των γυναικών, έστω και αν προβλέπονται παρεκκλίσεις από την υποχρέωση αυτή, εφόσον δεν υφίσταται καμία απαγόρευση της νυκτερινής εργασίας των ανδρών. Πάντως, το εθνικό δικαστήριο μπορεί, βάσει του άρθρου 234, παράγραφος 1, της Συνθήκης, να μην εφαρμόσει το άρθρο 5 της οδηγίας στον βαθμό που η εφαρμογή του θίγει τα δικαιώματα των τρίτων κρατών που απορρέουν από τη Σύμβαση 89 ΔΟΕ, η οποία επικυρώθηκε πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ.